Studiemiddag KNOB

Verschijning themanummer Bulletin KNOB

Krimp in de stad

Krimp in de stad

Krimp in de stad

Krimp in de stad

Krimp in de stad

Krimp in de stad

Welkom

Is krimp een enge afwijking?

Groei

Groei

Groei

Groei

Groei & Krimp

Bevolking
&
Economie

Stad
&
Land

Centrum
&
Periferie

Langetermijn ontwikkeling

Stad
Stad vóór 1100

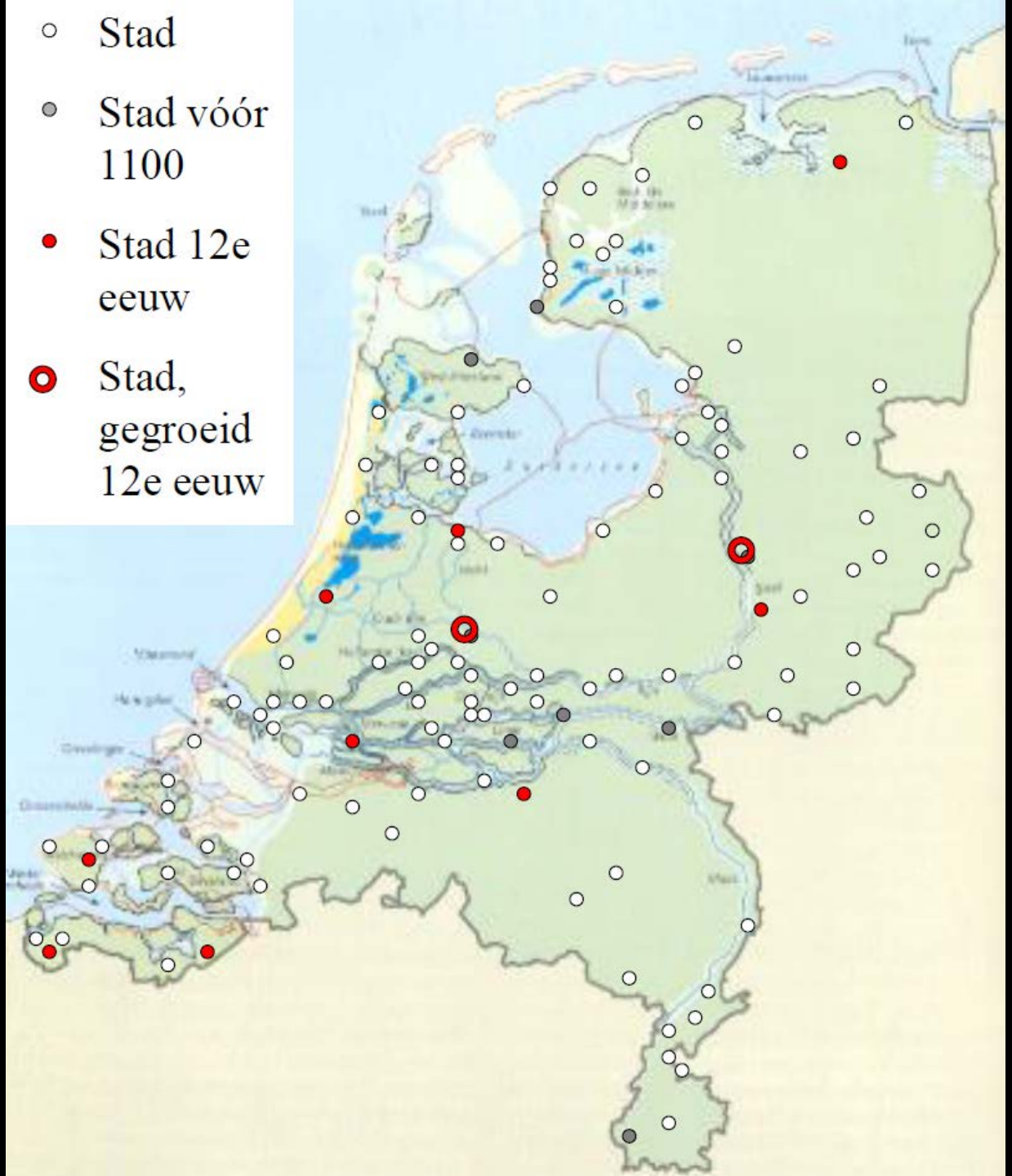
Stad
Stad vóór 1100
Stad 12e eeuw
Stad, gegroeid 12e eeuw

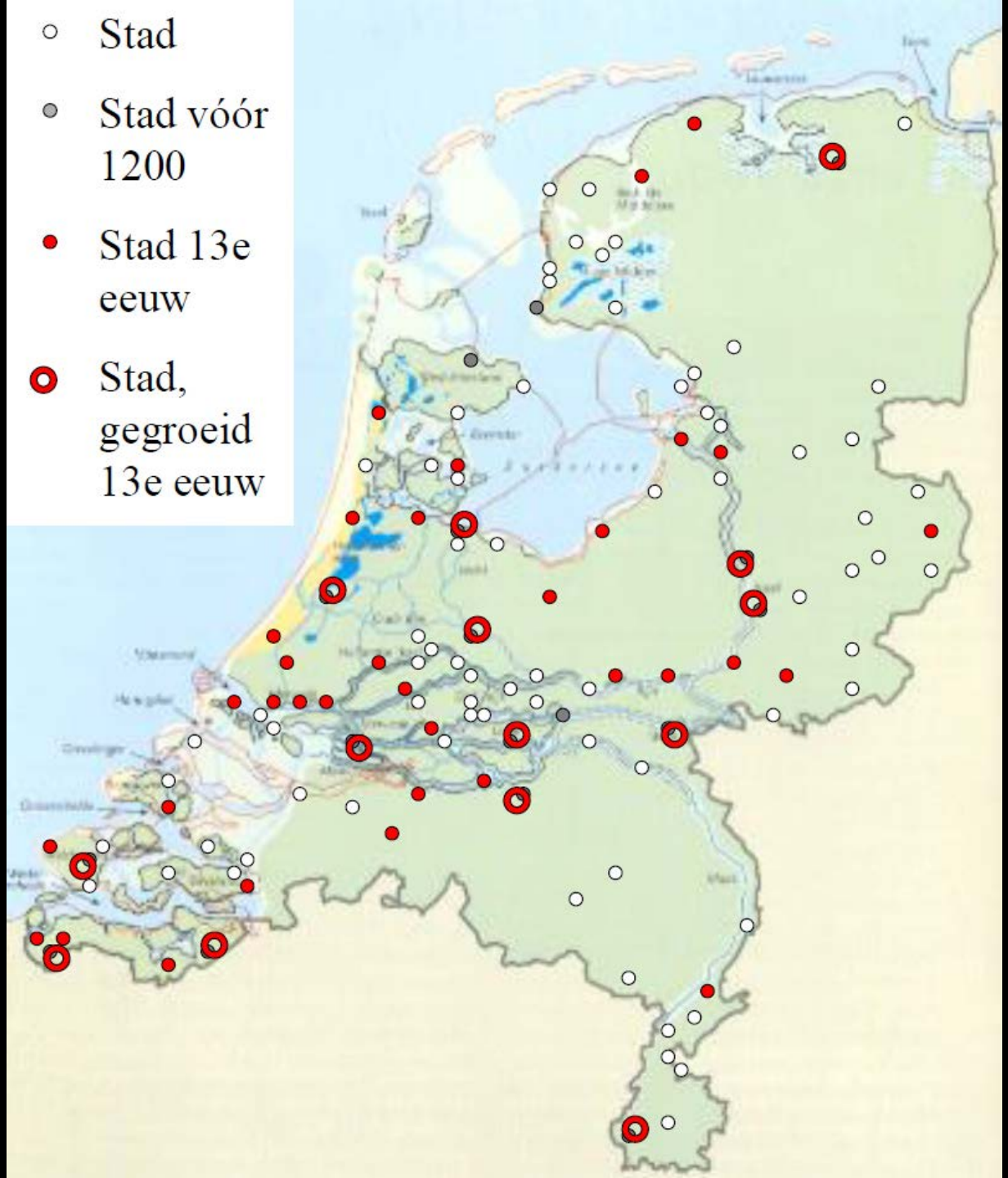
Stad
Stad vóór 1200
Stad 13e eeuw
Stad, gegroeid 13e eeuw

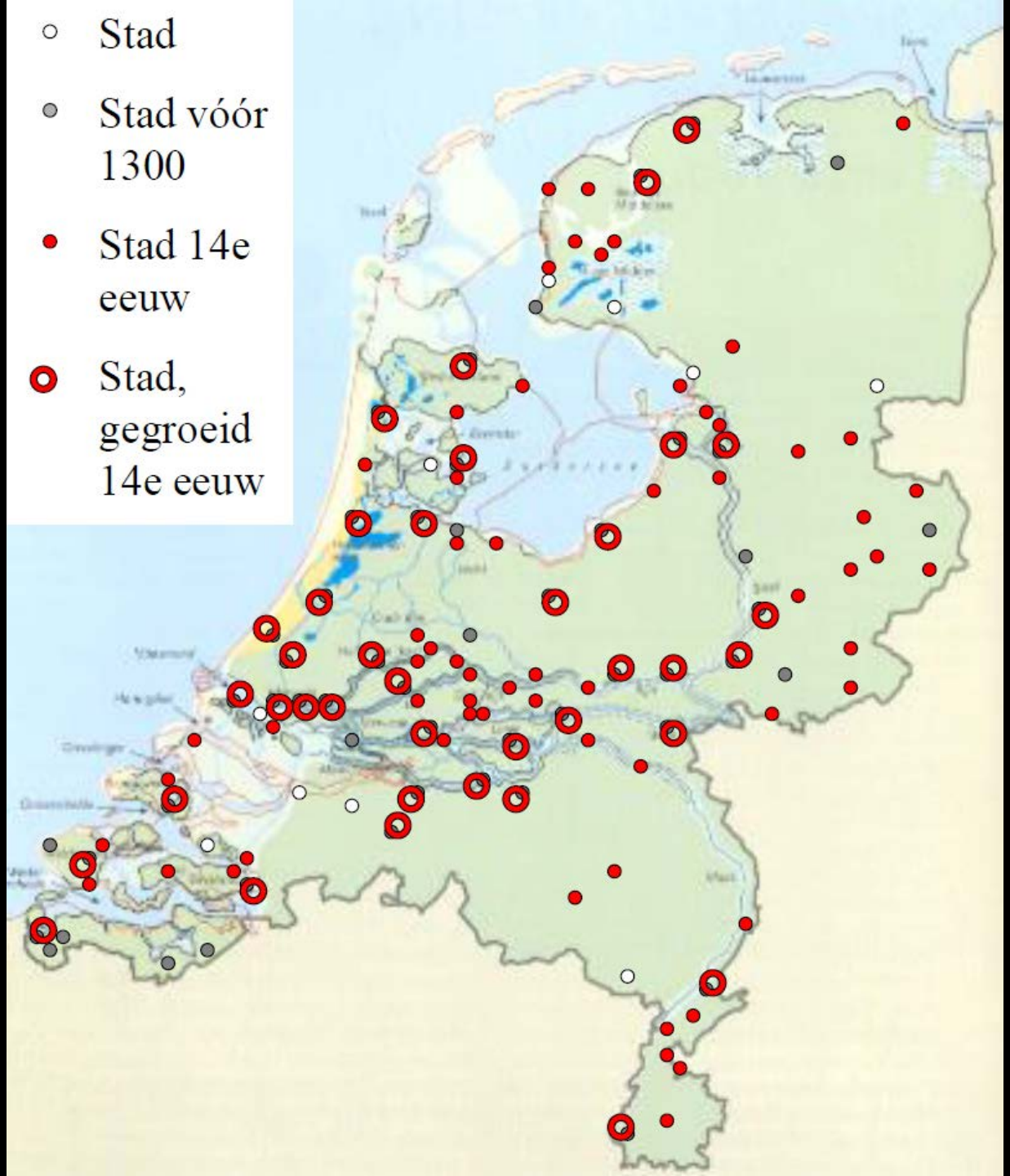
Stad
Stad vóór 1300
Stad 14e eeuw
Stad, gegroeid 14e eeuw

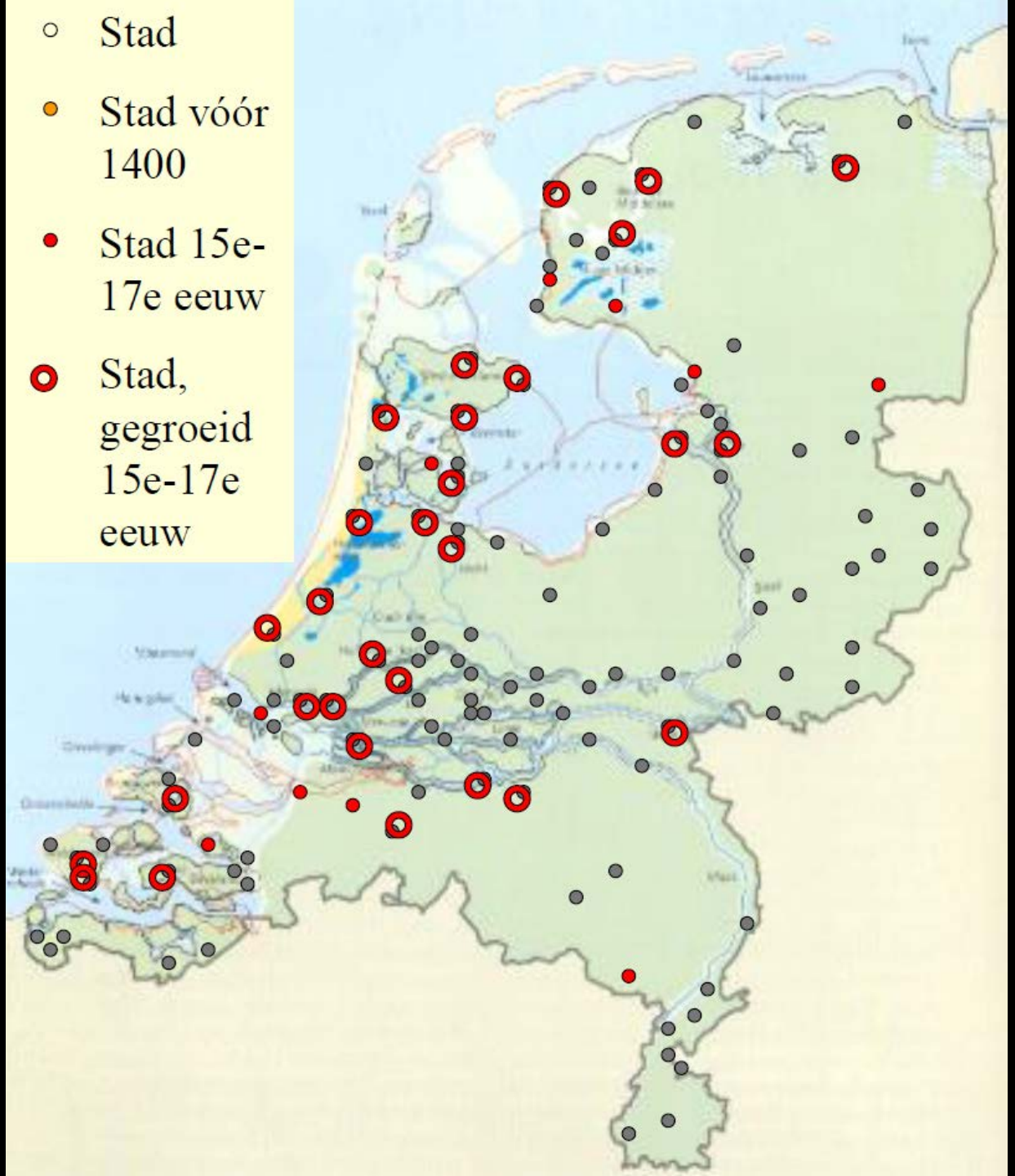
Stad
Stad vóór 1400
Stad 15e-17e eeuw
Stad, gegroeid 15e-17e eeuw

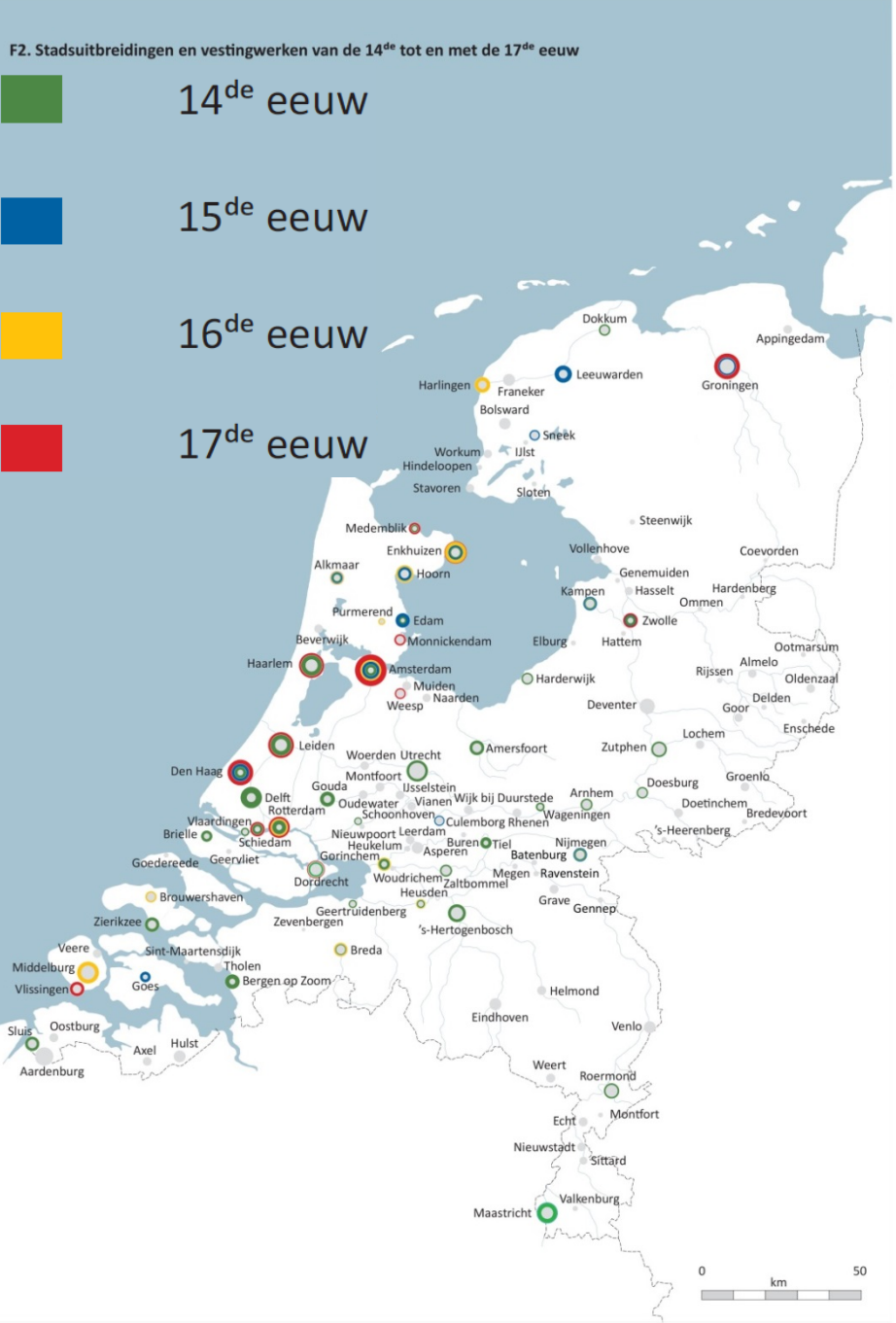

Maastricht

Groningen

Middelburg

Breda

's-Hertogenbosch

Zwolle

Dordrecht

Haarlem

Leiden

Rotterdam

Harlingen

Enkhuizen

Vlissingen

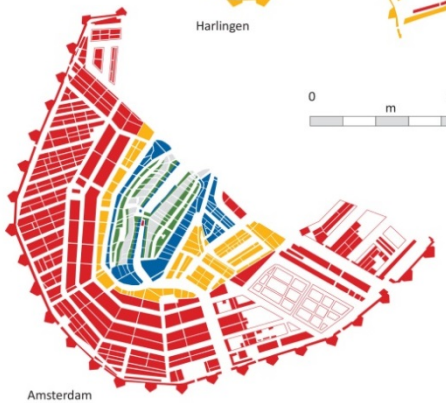
Amsterdam

0
m
1500

Alkmaar

Den Haag

Groei en Stagnatie 1400-1700

D2. Inwonertal in 1400 en 1700

	1400	1700	Groei %
Amsterdam	4.400	219.000	4877
Rotterdam	2.500	45.000	1700
Den Haag	1.300	20.000	1438
Leiden	5.000	67.000	1240
Leeuwarden	3.000	15.500	417
Haarlem	7.500	38.000	407
Groningen	5.000	20.000	300
Delft	6.500	25.000	285
Alkmaar	3.800	13.650	259
Zwolle	3.500	10.900	211
Amersfoort	3.000	9.000	200
Arnhem	2.200	6.500	195
Dordrecht	7.500	20.000	167
Maastricht	7.000	18.000	157
Utrecht	13.000	30.000	131
Venlo	3.200	6.000	88
Breda	4.800	8.000	67
Deventer	4.500	6.700	49
Nijmegen	10.800	9.000	-17
's-Hertogenbosch	14.500	10.000	-31

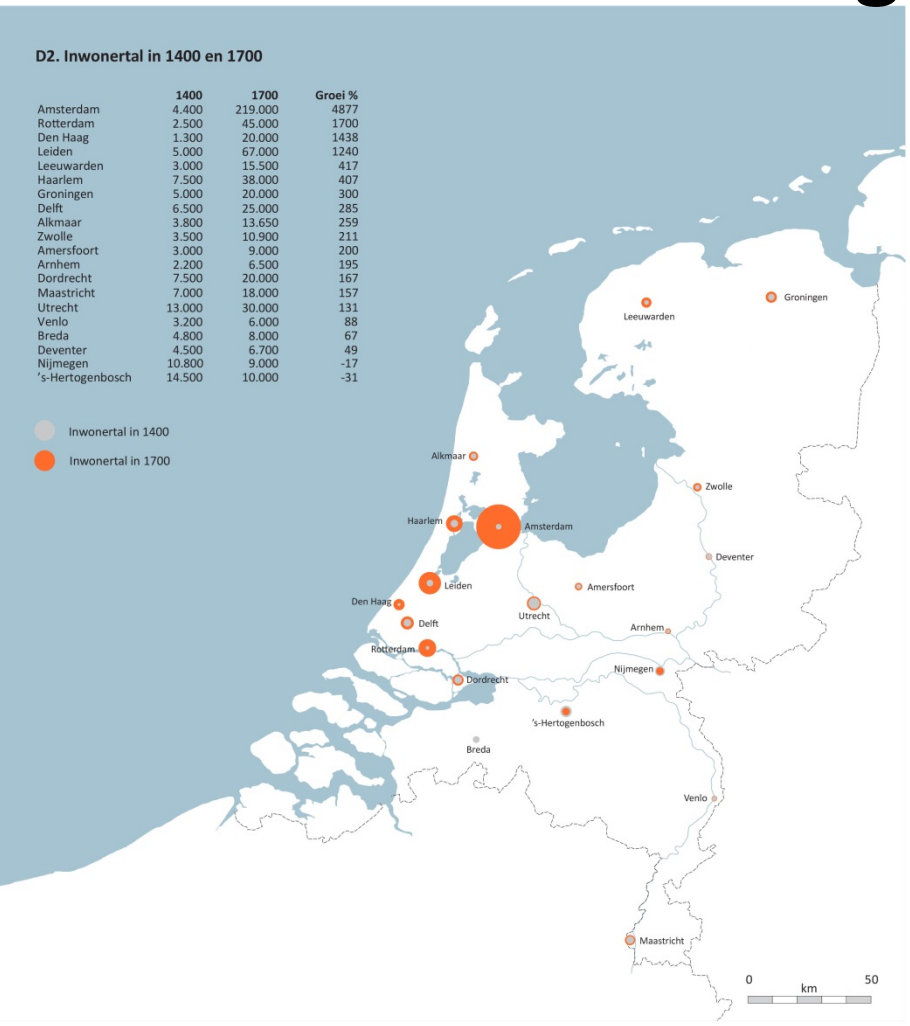

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het inwonertal. Tussen 1400 en 1700 nam het aantal inwoners in de Hollandse steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Leiden zeer sterk toe. Ook Haarlem, Delft en Alkmaar groeiden flink. Buiten Holland kwamen alleen Leeuwarden en Groningen goed mee. Maastricht, Utrecht, Venlo, Breda en Deventer kenden een minder grote bevolkingstoename. Nijmegen en 's-Hertogenbosch krompen zelfs. In tegenstelling tot de vorige periode en wat op de kaart met de inwonertallen in 1400 te zien is (D1), ontstonden in de loop van de 16de en 17de eeuw grote verschillen: een klein aantal grote steden in Holland met Amsterdam als allesoverheersende stad, en buiten Holland een aanzienlijke hoeveelheid minder grote steden.

E2. Oppervlak in 1500 en 1750

	1500	1750	Groei (%)
Amsterdam	88,4	469,9	432
Den Haag	53,5	180,8	238
Breda	40,3	85,1	111
Rotterdam	57,4	119,6	108
Zwolle	47,8	82,6	73
Leiden	94,4	144,2	53
Groningen	92,0	140,4	53
Alkmaar	38,9	56,5	45
Haarlem	98,1	132,6	35
Dordrecht	57,1	66,8	17
Leeuwarden	49,6	57,2	15
's-Hertogenbosch	98,9	108,4	10
Utrecht	133,1	144,2	8
Amersfoort	68,5	69,8	2
Delft	91,5	91,5	0
Deventer	38,8	38,8	0
Nijmegen	52,6	52,6	0
Venlo	21,2	21,2	0
Maastricht	123,6	123,6	0
Arnhem	37,5	37,5	0

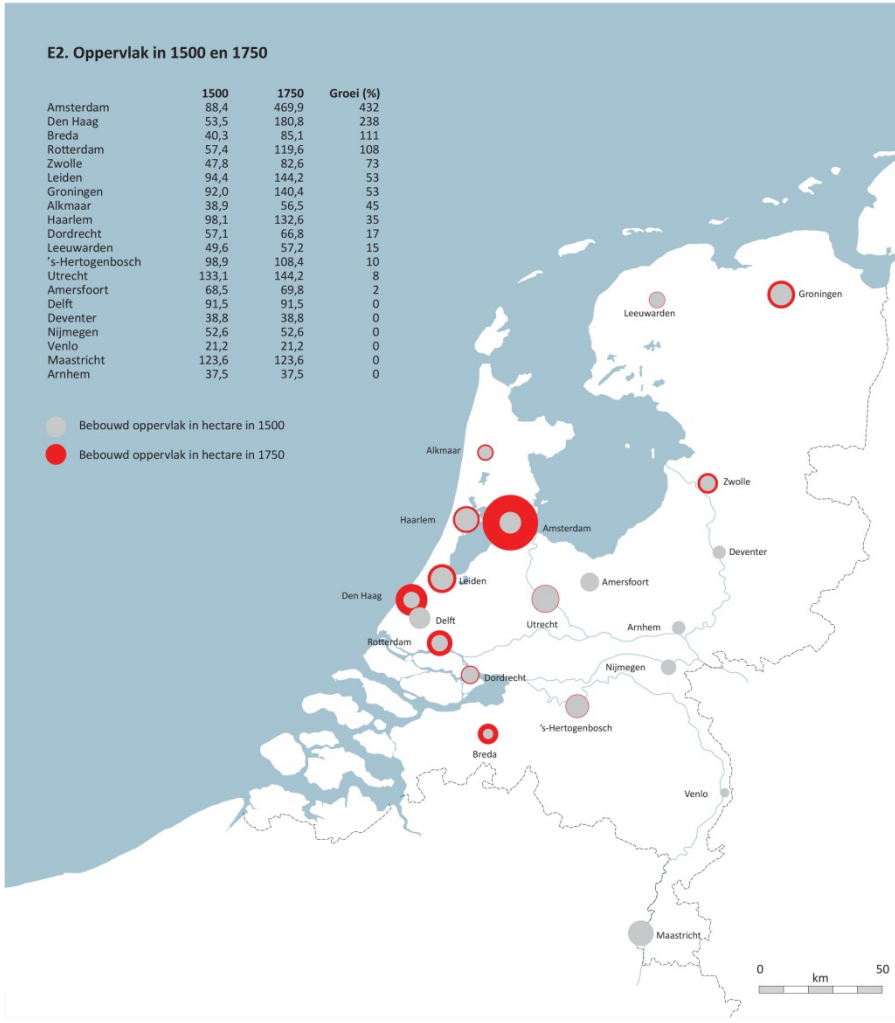

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het bebouwde oppervlak. Het beeld is nog uitgesprokener dan op de kaart links met de inwonertallen (D2). Slechts een klein aantal steden breidde substantieel uit. In Amsterdam, Den Haag en Rotterdam nam het bebouwde oppervlak sterk toe. In Breda en Zwolle bestond het toegenomen oppervlak hoofdzakelijk uit omvangrijke vestingwerken en niet uit grote nieuwe havens en woon- en werkgebieden, zoals in de Hollandse stadsuitbreidingen. Vergelijking van kaart D2 en E2 leert dat in veel steden steeds meer mensen minder ruimte hadden: het inwonertal nam sterker toe dan het oppervlak. Delft is het meest extreme voorbeeld. Daar groeide het aantal inwoners met 285 procent en het oppervlak niet.

Stagnatie en Krimp 1700-1850

D3. Inwonertal in 1700 en 1850

	1700	1850	Groei %
Den Haag	20.000	72.225	261
Arnhem	6.500	19.111	194
Nijmegen	9.000	21.218	136
Deventer	6.700	15.258	128
's-Hertogenbosch	10.000	21.703	117
Rotterdam	45.000	90.073	100
Breda	8.000	14.743	84
Zwolle	10.900	18.168	67
Utrecht	30.000	47.781	59
Leeuwarden	15.500	24.409	57
Maastricht	18.000	25.140	40
Amersfoort	9.000	12.377	38
Venlo	6.000	7.526	25
Zaanstreek	24.257	26.718	10
Groningen	20.000	20.909	5
Dordrecht	20.000	20.909	5
Amsterdam	219.000	224.035	2
Alkmaar	13.650	10.192	-25
Delft	25.000	18.449	-26
Haarlem	38.000	25.852	-32
Leiden	67.000	35.895	-46

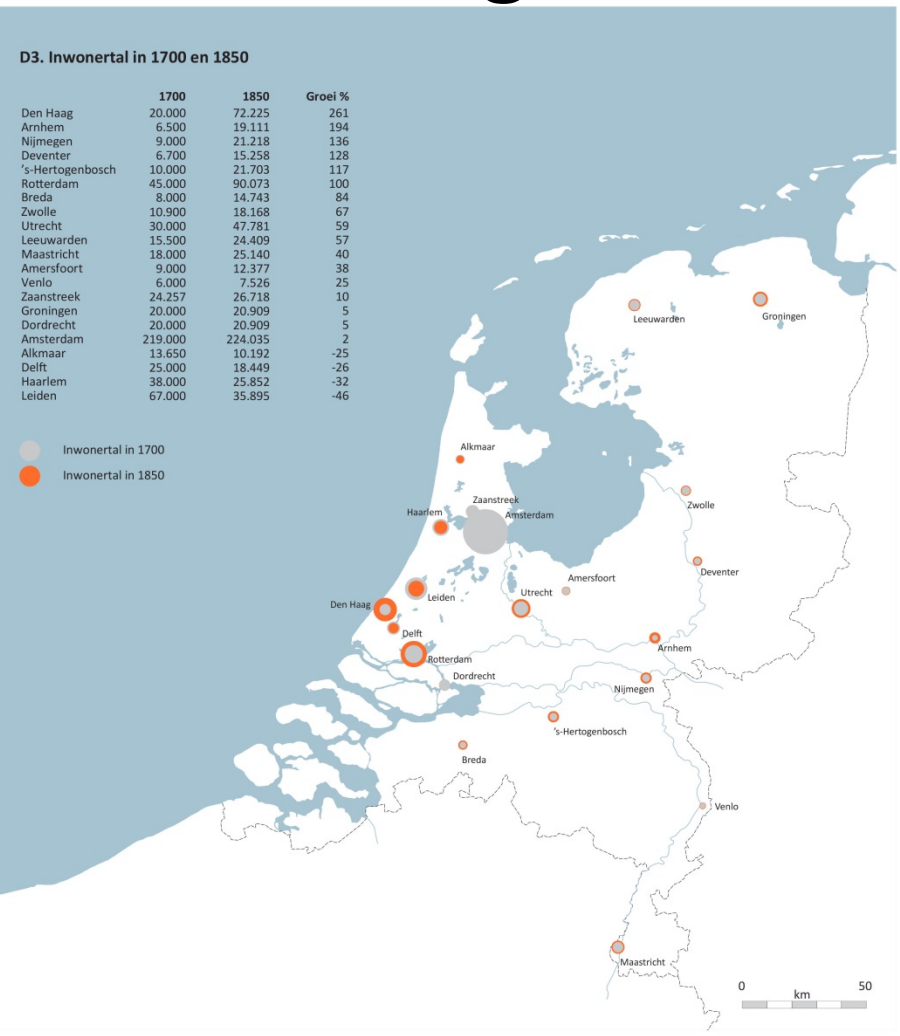

volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het onertal. De ontwikkelingen tussen 1700 en 1850 waren in veel Hollandse steden dramatisch. In den, Haarlem, Delft en Alkmaar nam het inwonertal sterk af. In Amsterdam, Dordrecht en de Zaan- ek stagneerde de groei. Rotterdam en de steden buiten Holland maakten minder slechte tijden r. In het bijzonder Arnhem, Nijmegen, Deventer en 's-Hertogenbosch groeiden. Den Haag was de ge sterke groeier gedurende de 18de eeuw en de eerste helft van de 19de eeuw. Ten opzichte van de ge periode kwamen de inwonertallen van de steden dichter bij elkaar te liggen (vergelijk kaart D2).

E3. Oppervlak in 1750 en 1850

	1750	1850	Groei %
Arnhem	37,5	60,8	62
Dordrecht	66,8	103,8	55
Amersfoort	69,8	87,3	25
Groningen	140,4	168,3	20
Utrecht	144,2	169,8	18
Deventer	38,8	42,9	11
Alkmaar	56,5	62,5	11
Haarlem	132,6	146,4	10
Den Haag	180,8	199,6	10
Zaanstreek	300,8	330,5	10
Leeuwarden	57,2	62,2	9
Rotterdam	119,6	127,2	6
Amsterdam	469,9	474,1	1
Venlo	21,2	21,2	0
's-Hertogenbosch	108,4	108,4	0
Breda	85,1	85,1	0
Leiden	144,2	144,2	0
Zwolle	82,6	82,6	0
Nijmegen	52,6	52,6	0
Delft	91,5	91,5	0
Maastricht	123,6	123,6	0

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het bebouwde oppervlak. Tijdens de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw werden de steden niet of nauwelijks uitgebreid. De bescheiden toename die bij enkele steden valt waar te nemen, bestond uit lintbebouwing buiten de vestinggrachten, bijvoorbeeld langs uitvalswegen, aan de oever van een rivier of langs een polderdijk. In Hollandse steden als Leiden en Delft, waar de bevolking sterk afnam, verdween een deel van de bebouwing, maar nergens werden vestingwerken teruggelegd.

Groei 1850-1950

D5. Inwonertal in 1900 en 1950

	1900	1950	Groei %
Eindhoven	4.930	134.527	2629
Heerlen	3.612	60.261	1568
Sittard-Geleen	8.777	38.542	339
Hilversum	19.443	85.051	337
Enschede	24.353	101.015	315
Breda	26.096	85.294	227
Apeldoorn	25.761	83.445	224
Hengelo	14.968	45.875	206
Amersfoort	19.089	55.996	193
Helmond	11.436	33.201	190
Venlo	14.399	41.566	189
Tilburg	40.628	114.312	181
Nijmegen	42.756	110.659	159
Den Haag	206.022	532.448	158
Haarlem	64.079	156.856	145
Leeuwarden	32.162	76.679	138
Maastricht	34.220	74.449	118
Alkmaar	18.275	37.837	107
Rotterdam	318.507	646.248	103
Groningen	66.537	132.021	98
Delft	31.589	62.018	96
Utrecht	102.086	193.190	89
Dordrecht	38.386	68.217	78
's-Hertogenbosch	30.517	53.941	77
Zaanstad	41.438	71.897	74
Arnhem	56.812	97.350	71
Deventer	26.212	44.089	68
Amsterdam	510.853	835.834	64
Leiden	53.657	86.914	62
Zwolle	30.560	47.462	55

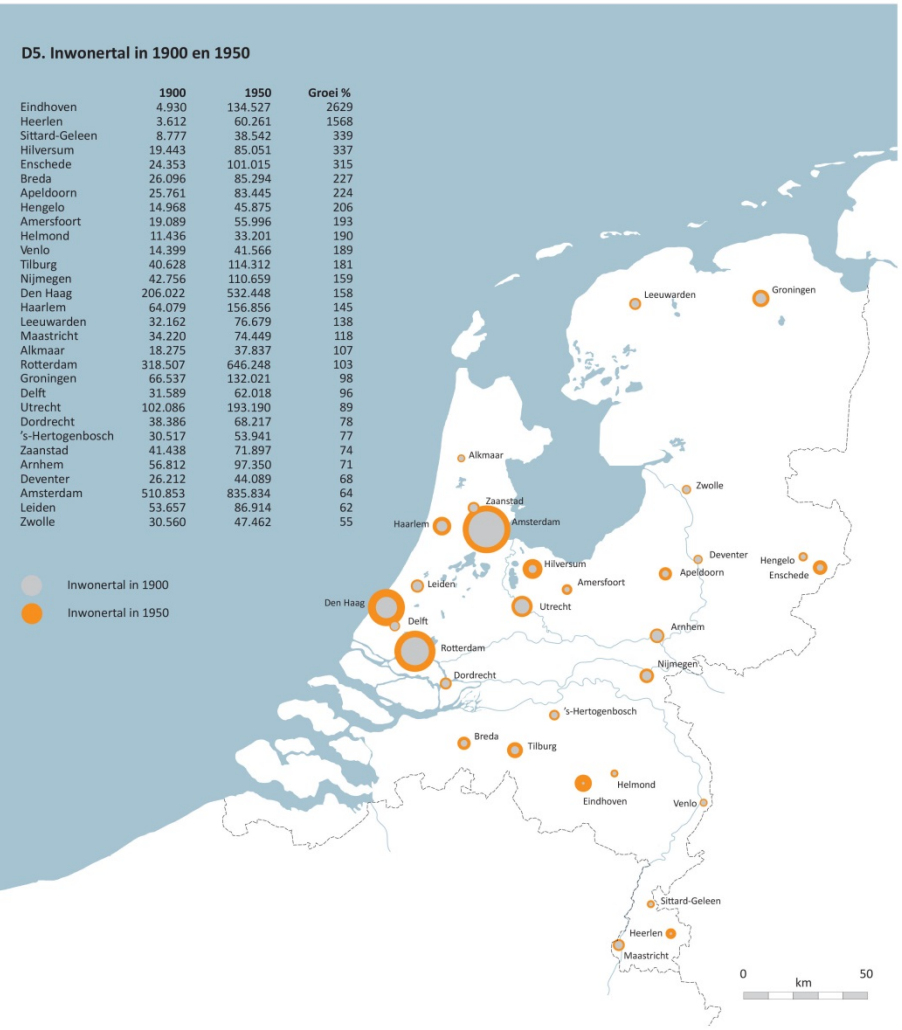

volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van inwonertal. In de eerste decennia van de 20ste eeuw bleef het aantal inwoners sterk toenemen rgelijk kaart D4). Het aandeel van de nieuwe industrie- en woonsteden onder de sterkste eiers is indrukwekkend: acht van de eerste tien. Alleen de oudere steden Breda en Amersfoort hoorden ook tot de top tien. Opvallend veel steden buiten Holland deden het goed, terwijl nogal Hollandse steden juist lager op de lijst staan. Onder de bescheiden groeiers springt Amsterdam het oog. De absolute toename van het aantal inwoners was groot in Amsterdam, maar het groeicentage stelde weinig voor vergeleken met de explosieve bevolkingsgroei in Eindhoven, Heerlen, ard-Geleen, Hilversum en Enschede.

E5. Oppervlak in 1900 en 1950

	1900	1950	Groei %
Heerlen	45,1	567,4	1158
Hengelo	39,8	450,4	1032
Venlo	42,0	360,6	759
Eindhoven	152,7	1023,2	570
Enschede	140,4	912,6	550
Rotterdam	760,3	3318,5	336
Hilversum	201,6	820,7	307
Breda	210,6	776,6	269
Nijmegen	239,7	855,2	257
Utrecht	364,6	1288,3	253
Sittard-Geleen	120,1	415,3	246
Delft	135,4	455,2	236
Alkmaar	72,2	242,1	235
Dordrecht	168,5	534,4	217
Leeuwarden	138,2	436,5	216
Haarlem	310,9	966,2	211
Apeldoorn	256,8	786,3	206
Den Haag	950,5	2899,9	205
Helmond	85,8	259,8	203
's-Hertogenbosch	144,2	418,5	190
Tilburg	256,1	729,1	185
Arnhem	339,8	896,0	164
Groningen	238,2	617,9	159
Deventer	136,2	349,7	157
Leiden	199,0	501,7	152
Amersfoort	230,7	552,6	140
Amsterdam	1204,5	2867,2	138
Zaanstad	333,2	725,9	118
Maastricht	260,3	564,3	117
Zwolle	197,7	352,3	78

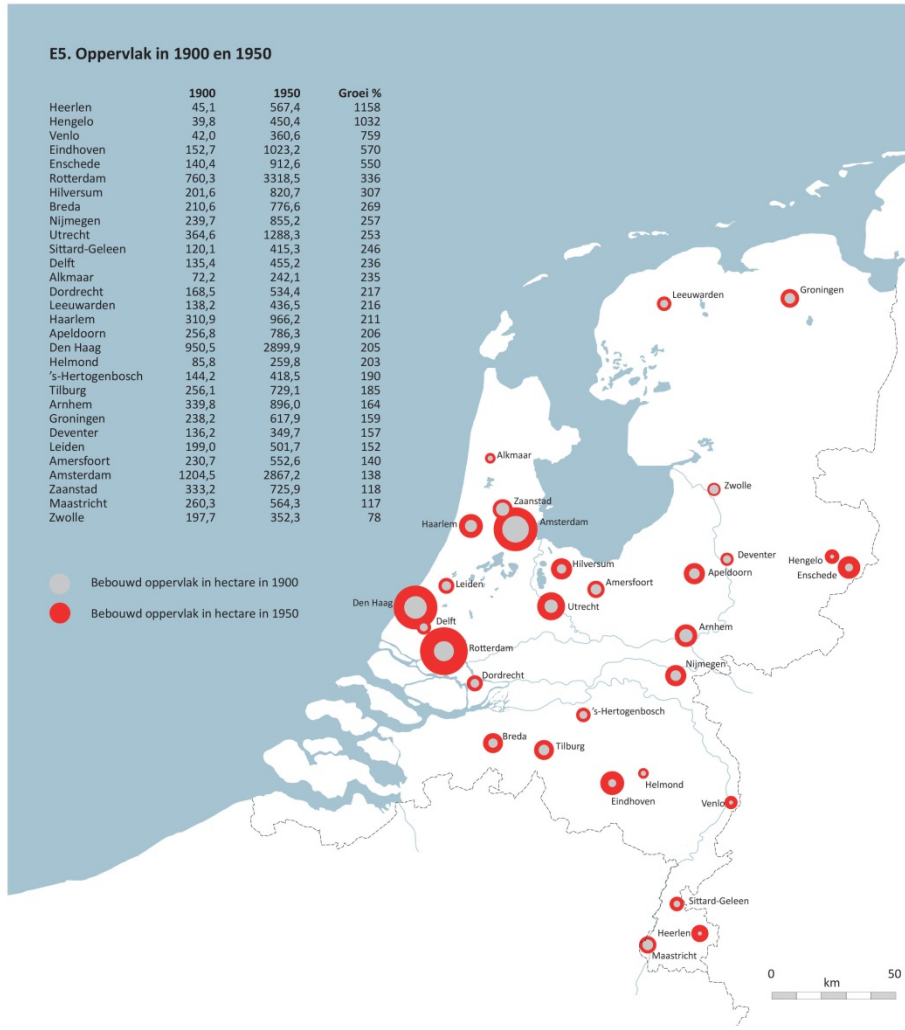

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het bebouwde oppervlak. In bijna alle steden nam het bebouwde oppervlak in de eerste decennia van de 20ste eeuw enorm toe. Evenals op de kaart links (D5) behoorde een groot aantal nieuwe industriesteden tot de sterkste groeiers met op de eerste en tweede plaats Heerlen en Hengelo. Ook hier valt de lage plaats van Amsterdam op. Op de kaart wordt duidelijk dat de steden in omvang naar elkaar toe groeiden. In tegenstelling tot de situatie in de 17de eeuw, toen Amsterdam en enkele andere Hollandse steden alles overheersten (vergelijk kaart E2), ontstond in de eerste helft van de 20ste eeuw het kenmerkende beeld van een reeks middelgrote steden verspreid door bijna heel Nederland.

Groei en Krimp 1950-heden

D6. Inwonertal in 1950 en 2010

	1950	2010	Groei %
Zoetermeer	6.189	121.532	1864
Haarlemmermeer	37.420	142.788	282
Helmond	33.201	88.291	166
's-Hertogenbosch	53.941	139.607	159
Amersfoort	55.996	144.862	159
Ede	42.618	107.756	153
Zwolle	47.462	119.030	151
Alkmaar	37.837	93.861	148
Sittard-Geleen	38.542	95.243	147
Venlo	41.566	100.301	141
Deventer	44.089	98.523	123
Breda	85.294	173.299	103
Emmen	54.101	109.491	102
Zaanstad	71.897	145.332	102
Apeldoorn	83.445	155.726	87
Tilburg	114.312	204.853	79
Hengelo	45.875	80.772	76
Dordrecht	68.217	118.480	74
Maastricht	74.449	118.533	59
Utrecht	193.190	307.081	59
Eindhoven	134.527	213.809	59
Delft	62.018	96.760	56
Enschede	101.015	157.052	55
Arnhem	97.350	147.018	51
Heerlen	60.261	89.236	48
Nijmegen	110.659	162.963	47
Groningen	132.021	187.298	42
Leiden	86.914	117.123	35
Leeuwarden	76.679	94.073	23
Haarlem	156.856	149.479	-5
Hilversum	85.051	80.772	-5
Amsterdam	835.834	767.457	-8
Rotterdam	646.248	593.049	-8
Den Haag	532.448	488.553	-8
Almere	-	188.160	-

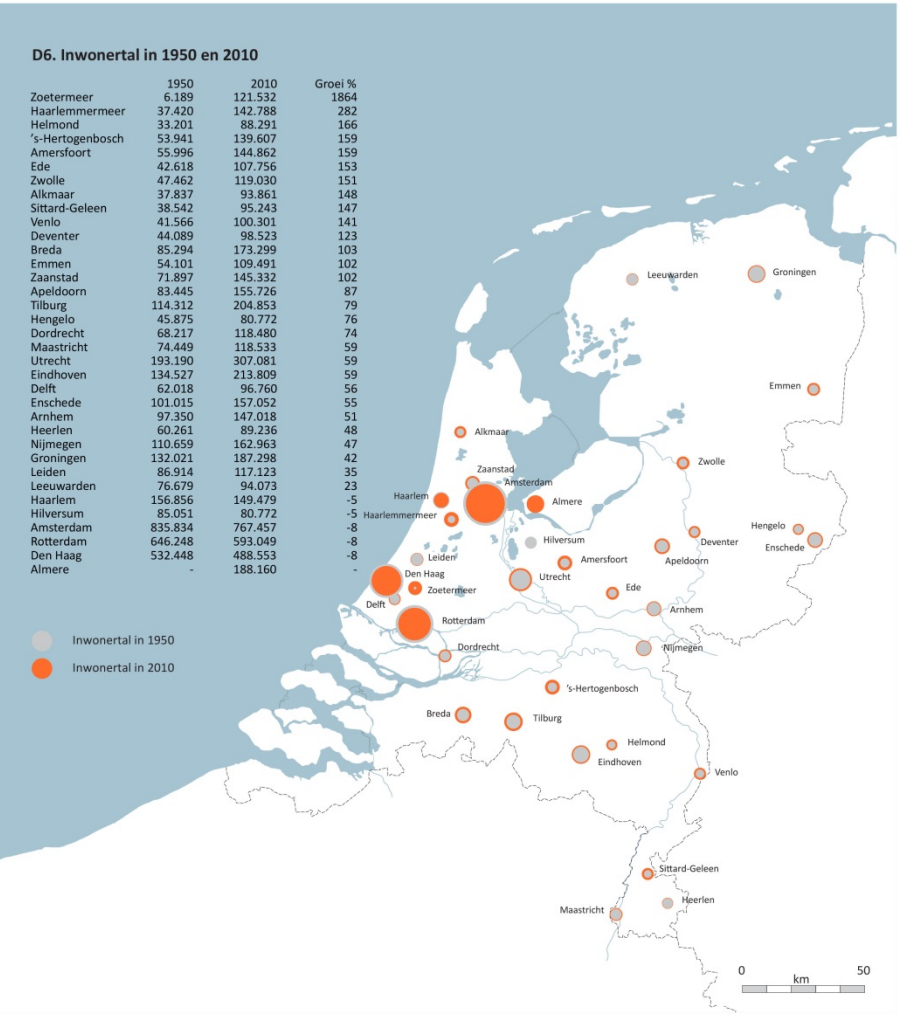

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het inwonertal. Onder de sterkste groeiers waren nieuwe steden zoals Zoetermeer en Emmen. Daarnaast staan de door de rijksoverheid aangewezen groeikernen en groeisteden hoog op de lijst: Haarlemmermeer, Helmond, Amersfoort, Zwolle, Alkmaar en Breda. In de meeste steden lag het groeipercentage minder hoog dan in de voorgaande periode (vergelijk kaart D5). In Den Haag, Rotterdam, Amsterdam, Hilversum en Haarlem trad zelfs krimp op. Na de periode tussen 1850 en 1950 (zie de kaarten D4 en D5), toen de stedelijke bevolking sterk groeide, nam de groei in de loop van de tweede helft van de 20ste eeuw af.

E6. Oppervlak in 1950 en 2010

	1950	2010	Groei %
Zoetermeer	29,2	1411,7	4738
Haarlemmermeer	376,9	2972,5	689
Helmond	259,8	1915,4	637
Emmen	318,0	2170,7	583
Sittard-Geleen	415,3	2825,1	580
Alkmaar	242,1	1473,1	508
Zwolle	352,3	2113,1	500
Venlo	360,6	2122,8	489
's-Hertogenbosch	418,5	2451,7	486
Tilburg	729,1	3884,3	433
Groningen	617,9	2855,9	362
Ede	352,0	1610,0	357
Leeuwarden	436,5	1883,6	331
Deventer	349,7	1455,8	316
Breda	776,6	3192,4	311
Hengelo	450,4	1791,6	298
Eindhoven	1023,2	3999,2	291
Amersfoort	552,6	2152,6	290
Maastricht	564,3	1958,7	247
Heerlen	567,4	1886,7	233
Apeldoorn	786,3	2577,0	228
Dordrecht	534,4	1719,6	222
Nijmegen	855,2	2714,8	217
Enschede	912,6	2750,1	201
Utrecht	1288,3	3723,5	189
Amsterdam	2867,2	7814,2	173
Leiden	501,7	1227,6	145
Arnhem	896,0	2124,7	137
Delft	455,2	1065,3	134
Rotterdam	3318,5	6485,3	95
Haarlem	966,2	1775,9	84
Zaanstad	725,9	1318,8	82
Hilversum	820,7	1294,8	58
Den Haag	2899,9	4498,1	55
Almere	-	2810,3	-

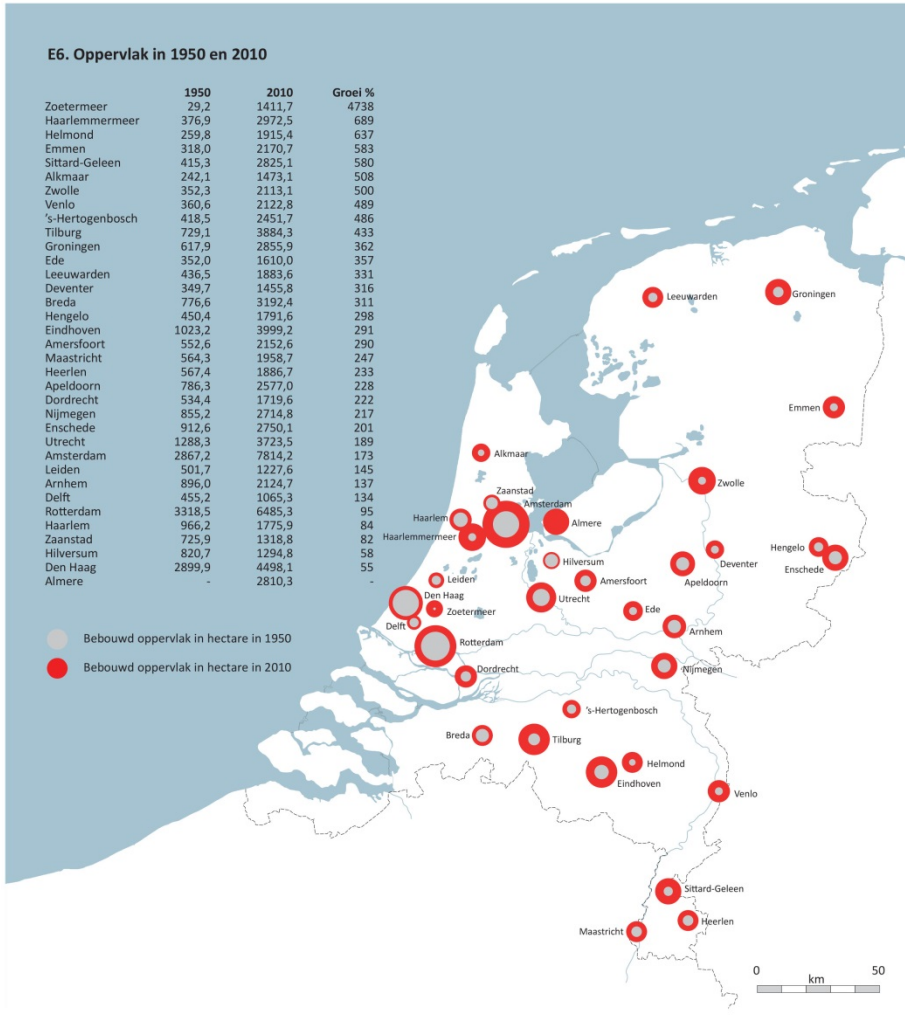

De volgorde van de steden in de lijst linksboven is bepaald op basis van het groeipercentage van het bebouwde oppervlak. Evenals op de kaart links (D6) vallen onder de sterkste groeiers de nieuwe steden en de door de rijksoverheid aangewezen groeikernen en groeisteden op. Maar ook in de andere steden nam het bebouwde oppervlak tussen 1950 en 2010 explosief toe. Vergelijking van kaart D6 en E6 maakt duidelijk dat de stedelingen in de laatste zestig jaar steeds meer ruimte kregen. Het meest extreem was dit in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Daar daalde het inwonertal, maar vond wel uitbreiding plaats. Deze opmerkelijke ontwikkeling hing samen met een sterke afname van de woningbezetting in de tweede helft van de 20ste eeuw: in een huis wonen steeds minder mensen.

Krimp

Ruimtelijke effecten
en opgaven?

Recente trends
Frank van Dam

Omgang ontwerpers en
gemeenten
Pieter Jannink

Ontwikkelingen over
lange termijn

The Randstad Holland: network of towns

First urbanization movement, 14th till 16th century

Polycentric urban network focussed on Flanders

Ranking of nine cities according to number of inhabitants

1400

City ranking	Inh.
Utrecht	13.000
Dordrecht	7.500
Haarlem	7.500
Delft	6.500
Leiden	5.000
Gouda*	5.000
Amsterdam*	4.400
Rotterdam*	2.500
Den Haag	1.300

*new city’s

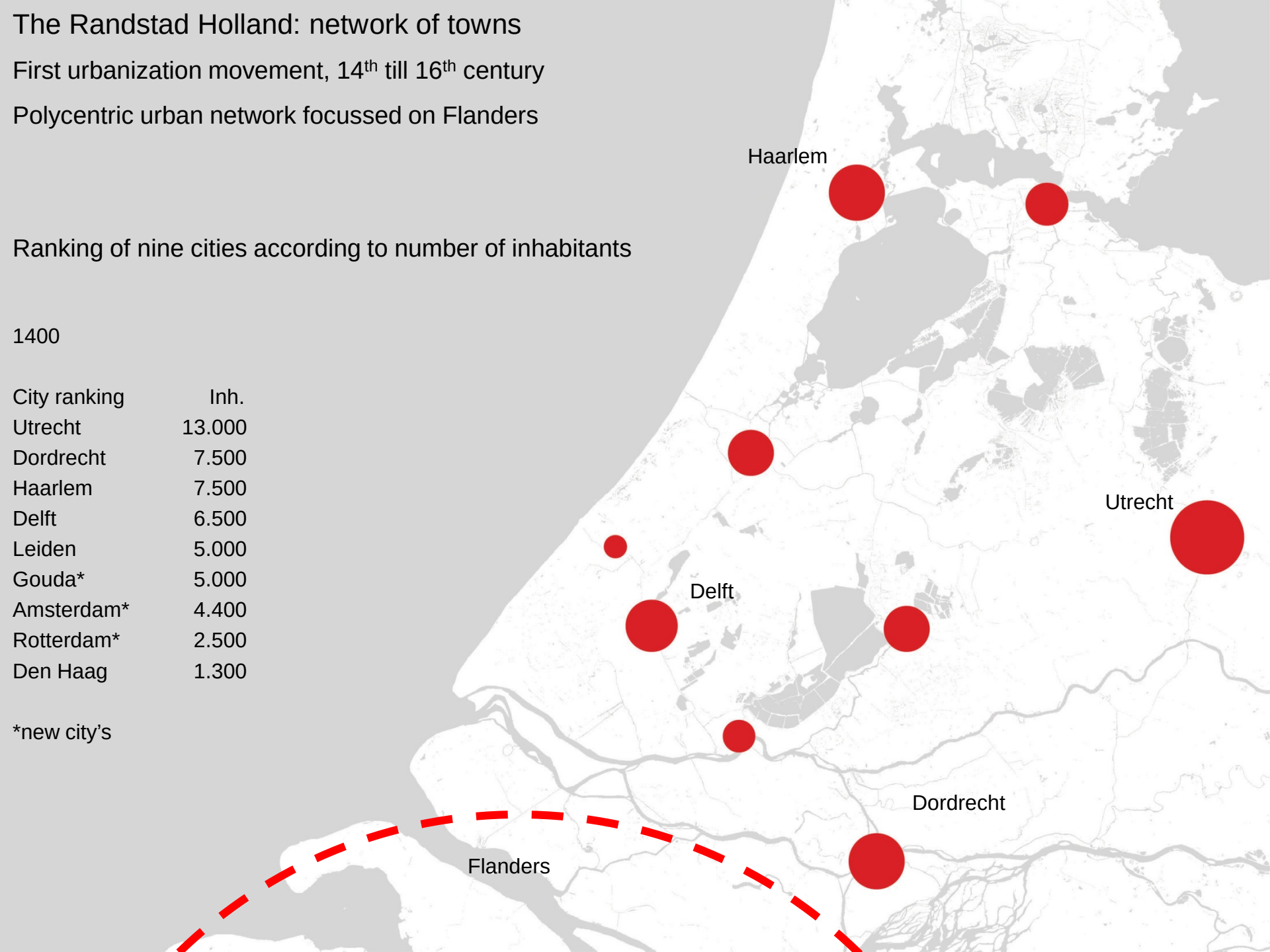

The Randstad Holland: network of towns

Second urbanization movement, 17th century

Monocentric urban network

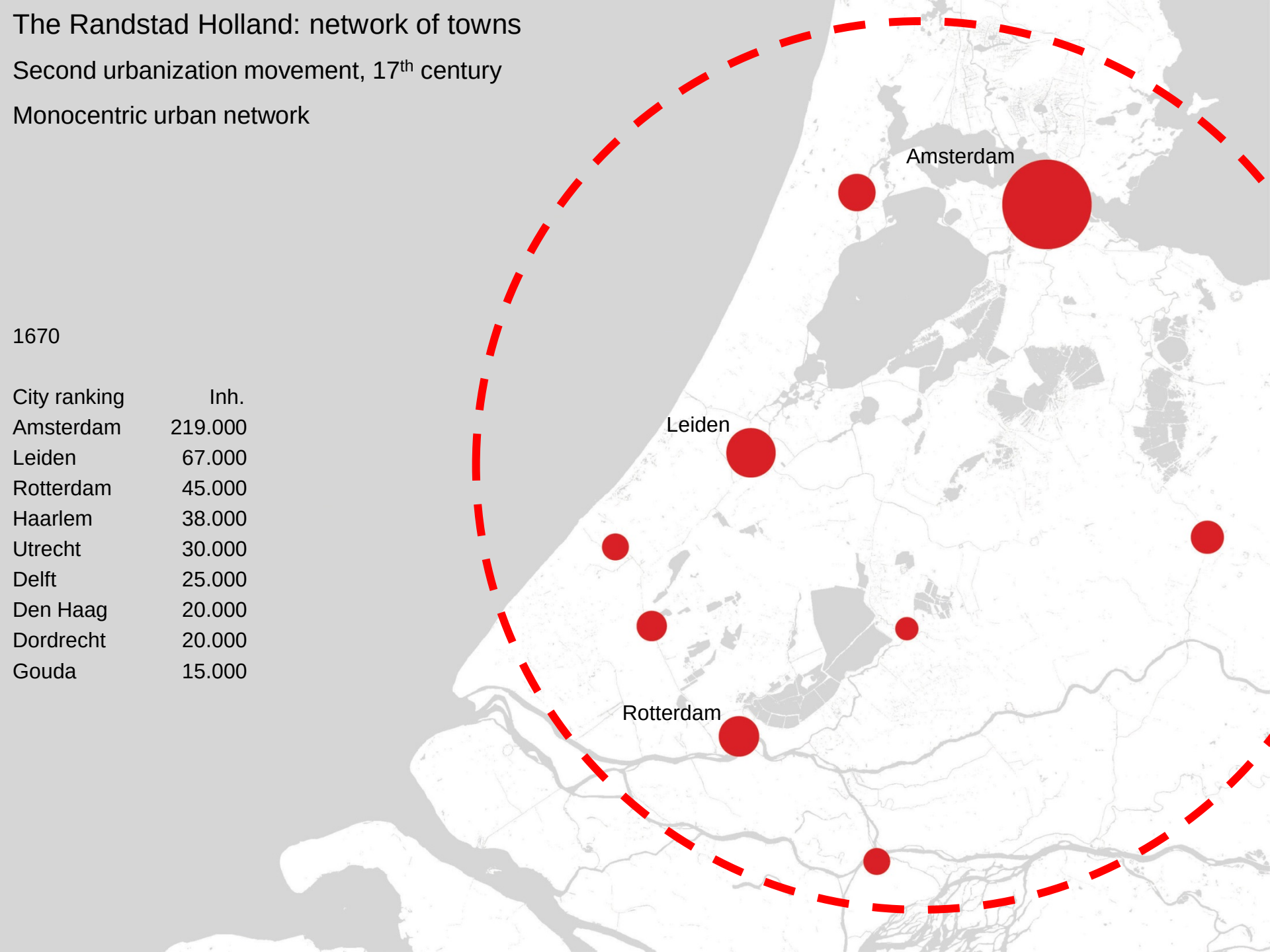

1670

City ranking	Inh.
Amsterdam	219.000
Leiden	67.000
Rotterdam	45.000
Haarlem	38.000
Utrecht	30.000
Delft	25.000
Den Haag	20.000
Dordrecht	20.000
Gouda	15.000

The Randstad Holland: network of towns

Third urbanization movement, 18th to 19th century

Monocentric urban network

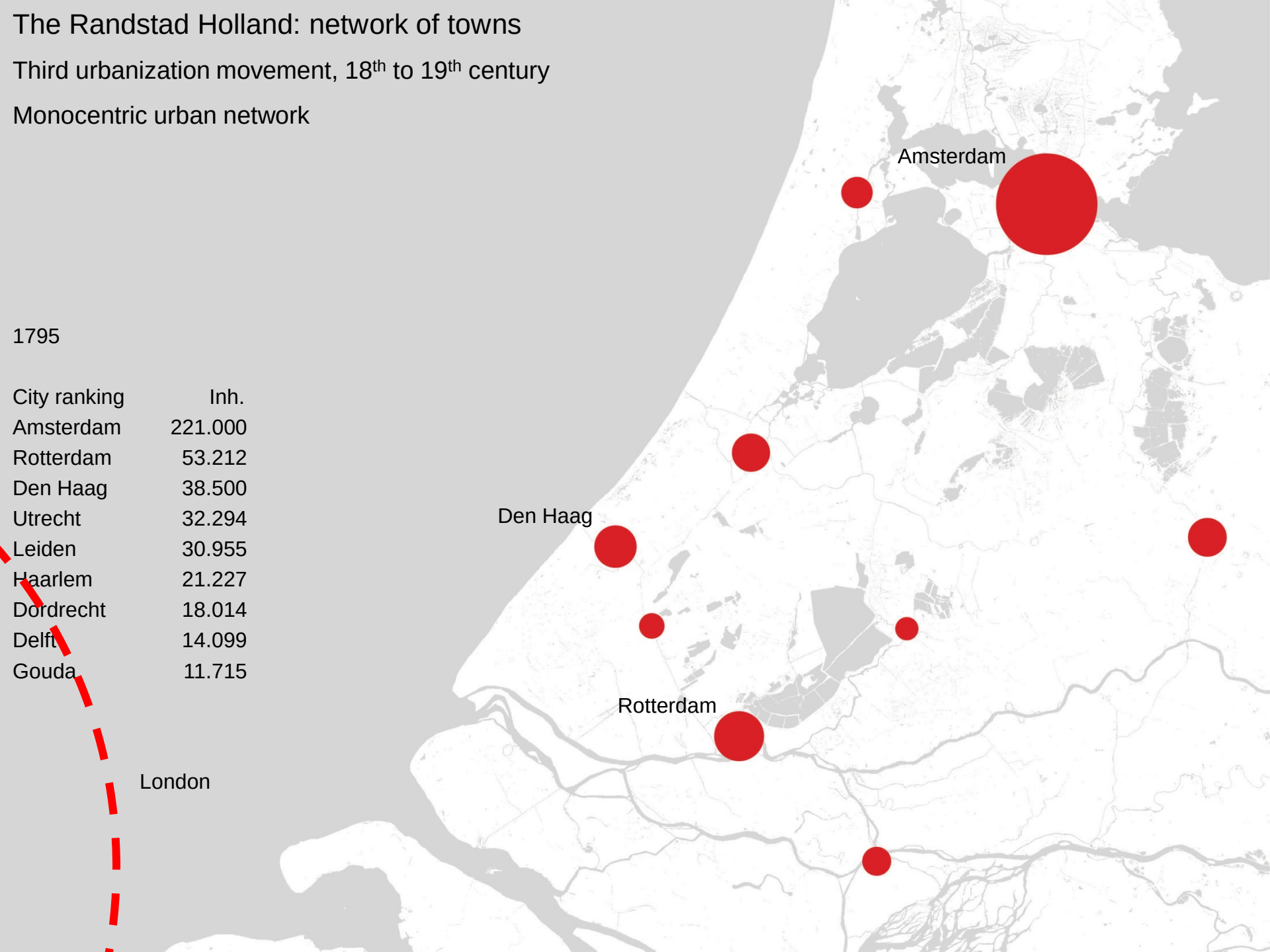

1795

City ranking	Inh.
Amsterdam	221.000
Rotterdam	53.212
Den Haag	38.500
Utrecht	32.294
Leiden	30.955
Haarlem	21.227
Dordrecht	18.014
Delft	14.099
Gouda	11.715

Veel Zeeuwse havensteden missen de boot > ruimtelijke effecten?
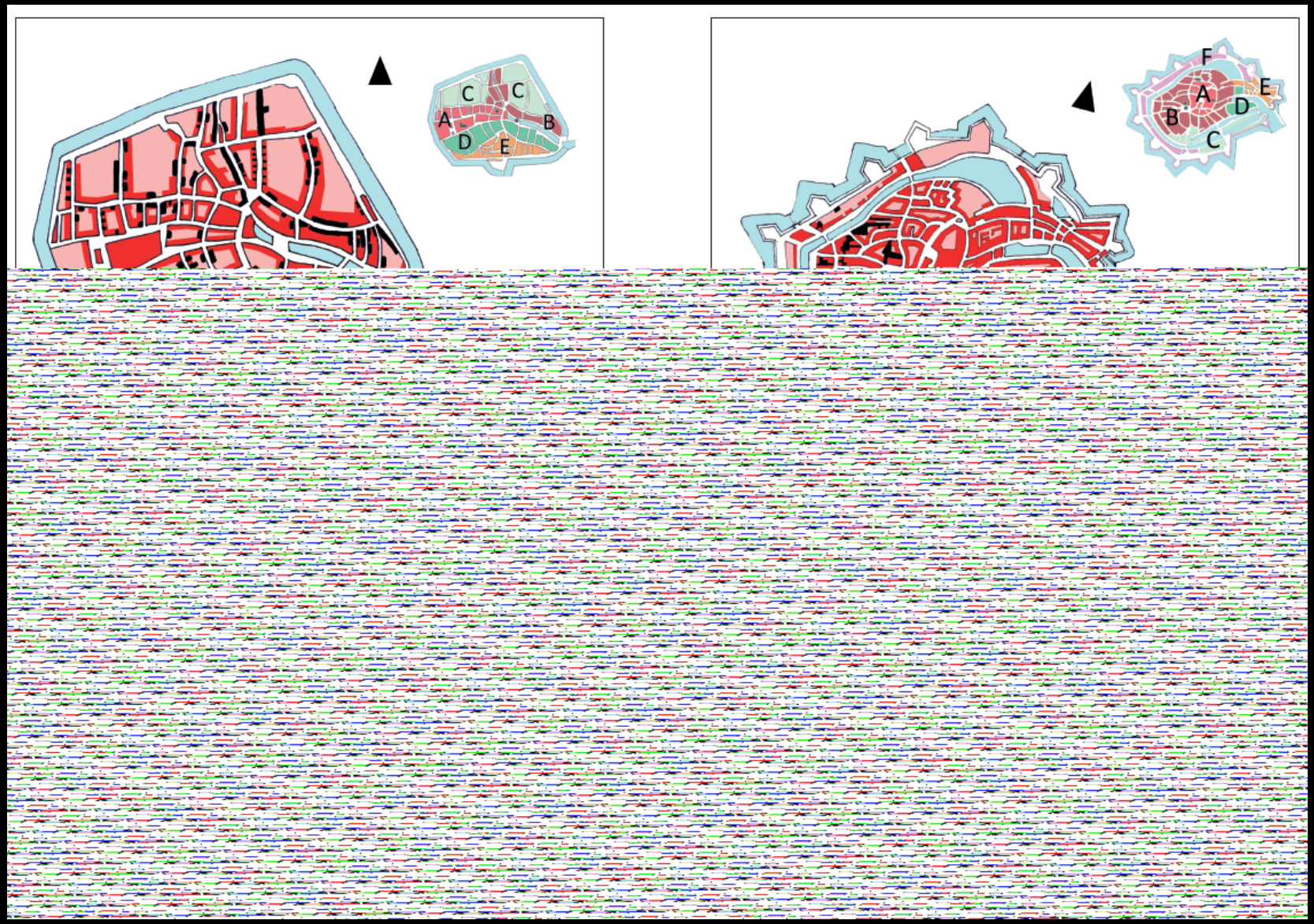
Ruimtelijke effecten van krimp in Zeeuwse steden (16de-19de eeuw) Jan-Willem de Winter